

Tanulmány

EURÓPAI EGYESÜLÉS – INTEGRÁCIÓELMÉLET

(Új integráció gazdaságtanának szükségessége)¹

Palánkai Tibor

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár

Budapesti Corvinus Egyetem – tibor.palankai@uni-corvinus.hu

Az európai egyesülés néhány jellemzője

Az előadásomban nem bocsátkozom az európai egyesülés folyamatának történelmi áttekintésébe. Inkább a második világháború utáni fejlemények néhány fontos mozzanatára szeretném felhívni a figyelmet.

- Az európai egyesülés megvalósul. A nagy gondolkodók álmából egyre inkább valósággá válik.
- Már nemcsak egyesülésről, hanem *integrációról* kell beszélünk.
- A folyamatok tanulmányozására különféle *integrációelméleti iskolák* jönnek létre.
- Az európai egyesülés és integráció elemzésére új interdiszciplináris tudományág alakul ki, az „*európai tanulmányok*”.

A második világháború után az európai egység megvalósulásának alapja az *integráció folyamata*. Az integráció minőségi fordulatot jelent a nemzetközi munkamegosztás jellegében, intenzitásában és szerkezetében (reál-integráció). A nemzetgazdaságok minőségileg új viszonyba kerülnek egymással, s az integrációból számottevő hatékonysági és jóléti előnyök származnak. Az integráció és fejlettség kölcsönösen és szorosan összefügg egymással.

¹ az MTA r. tagja székfoglaló előadás, 2005. febr. 14.

Az integrációs folyamat globális méreteket ölt, a globalizáció a világméretű integráció megjelenése. Az integráció regionálisan sűrűsödik, a regionális integrációk részben erősítik, részben pedig ellensúlyozzák a globális hatásokat. A globális integráció hatalmas hatékonysági forrásokat szabadít fel, de egyenlőtlenül fejlődik. Számos vonatkozásban növeli a különbségeket, s előnye mellett erőteljes érdekellentéteket és konfliktusokat szül. A regionális integrációk a kiegyenlítődést többnyire elérendő célnak tekintik, sőt egyesek azt konkrétan programozzák. A regionális integráció intézményileg is megszerveződik, szabályozni törekszik a folyamatokat, s a kormányzást újabb szintekre terjeszti ki. A világon a WTO szerint mintegy százharminc regionális szervezet van, amely tevékenysége keretében valamilyen integrációs alapformát (szabadkereskedelmi övezet, vámunió vagy gazdasági unió) választott. A globális világgazdasági intézmények (WTO, Világbank stb.) hatóköre és tevékenységének hatékonysága korlátozott. A sokszintű kormányzás globális dimenziói még kialakulásuk kezdeti stádiumában vannak.

A mintegy százharminc gazdasági tömörülés közül az EU az egységes piac megteremtésével és pénz bevezetésével a legmesszebbre ment el az integrálódásban. S

egyetlen integráció, amely a föderatív aspirációjú politikai egyesülést is célul tűzi.

A 2000-es évek elejére nyilvánvaló, hogy az európai egyesülési folyamat domináns integrációs keretét a huszonöt tagúra bővült Európai Unió képezi. Külső kapcsolódásaival már most átfogja a kontinens országainak nagy részét. A nyugat-európai ún. „maradék EFTA”-országok (Norvégia és Izland) az Európai Gazdasági Térséggel kapcsolódnak, ami gyakorlatilag az egységes piac kiterjesztését jelenti (Svájc nem ratifikálta az EGT-t, de szerződéses kapcsolatai az egységes piac elemei nagy részére kiterjednek). A társult Bulgária és Románia tagsága a közeli években megvalósul, s őket hamarosan követheti Horvátország. A 2003. júniusi thesszaloni tanácsülés elkötelezte magát Nyugat-Balkán országainak teljes jogú tagsága mellett. A következő évtizedekben 35-38 tagországot magába foglaló Európai Unió alakulhat ki, amely keleten várhatóan a FÁK határait követi. Az Unióhoz a jövőben Nyugat-Európából Norvégia, de akár Izland és Svájc is csatlakozhat.

Az európai integrációs folyamatot szoros atlanti kapcsolódás jellemzi. A háború után az európai gazdasági együttműködés beindulása szempontjából az első fontos fejlemény az Európai Újjáépítési Program (Marshall-terv) volt. Végrehajtására 1948-ban az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetet (OEEC) hozták létre. A program az együttműködési folyamatot atlanti dimenziókban indította, s az integráció atlanti leágazása a mai napig jellemző maradt. Ez megfelelt az amerikai stratégiai és gazdasági érdekeknek, ami változó hangsúlyokkal, de a mai napig is érvényes. Az integráció atlanti jellegének fontos dimenziói az európai és amerikai transznacionális társaságok.

Az atlanti gazdasági integrációs kapcsolatok külön szorosabb intézményes formát nem öltenek. Az OEEC 1961-től átalakult a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetté (OECD), amely az atlanti irányú

integrációs kereteket (a nemzetközi tőkeáramlások szabályozása, globális együttműködés feltételeinek összehangolása vagy az akadálytalan világkereskedelem előmozdítása) globális dimenziókban terjesztette ki. A folyamatot olyan globális intézmények is szolgálják, mint a GATT (WTO) vagy a Valutaalap. A gazdasági integráció erőteljes atlanti leágazásai ellenére az európai egyesülés a kontinensre szűkül, sőt mindvégig bizonyos mértékig éppen az amerikai hatalmi befolyás ellensúlyozását szolgálta. A szorosabb együttműködésben kivétel a katonai-biztonsági szféra; a NATO ma is Európa védelmének legfőbb garantálója. Nem kizárt, hogy a jövőben az atlanti szabad kereskedelem megvalósul, de szorosabb integrációs formáknak és bármily politikai egyesülésnek kicsi az esélye.

Integrációelméletek kialakulása

Az európai egyesülés folyamatainak a leírására számos elméleti iskola jött létre. Közülük különösen a *föderalizmust*, a *funkcionalizmust*, valamint a *kormányköziséget* (intergovernmentalism) tekinthetjük meghatározó (mainstream) irányzatoknak. Rajtuk kívül még számos iskoláról (tranzakcionalisták, társadalmi konstruktivisták, kommunikációs iskolák, konfliktuselméletek, távolságelméletek, realista vagy idealista felfogások stb.) lehet említést tenni, de velük nem foglalkozom részletesebben.

A föderalizmus gondolata és az új világrenddel kapcsolatos viták a 18. századra nyúlnak vissza. „Az eszmei örökség első felvonása Immanuel Kanttal kapcsolatos, aki a kifejlődő föderációt mint a háború fenyegetése elleni legmegfelelőbb alkotmányos biztosítékot javasolta.” (Rosamond, 2000, 25.) Kant gondolatait *Az örök béké*-ben fejté ki, amelyet 1795-ben publikált.

Kant művét az elméleti irodalom, főként a föderalisták, ma is kiinduló referenciának tekintik. A szövetség vagy a föderáció célja a háború megelőzése és kiküszöbölése,

a föderáció egyenlő, egyenjogú államok szövetsége, demokratikus föderáció, nem a despotizmuson, mint mondja, nem a „szabadság temetőjén” nyugszik (Kant, 1918, 48.), s nem célja a nemzeti azonosság felszámolása. Fontos gondolat, hogy a béke nem küszöböli ki a versenyt, sőt ez a „leghevesebb” lesz, de így teremődik meg az erők egyensúlya. (Kant, 1918, 48.) Az Európai Unió lényegéről van szó, ami nem más, mint az együttműködés és a verseny sajátos dialektikája, szimbiózis, s ez biztosítja vitalitását, versenyképességét és tagjainak jólétét.

A második világháború tanulságai alapján az európai értelmiség köreiből végképp megerősödött a meggyőződés, hogy a föderáció az egyetlen út a tartós béke biztosítására. Altiero Spinelli idézem: „a nemzeti államok elvesztették létjogosultságukat, miután nem képesek garantálni polgáraik politikai és gazdasági biztonságát.” (Spinelli, 1972, 68.)

Föderalizmust olyan politikai rendszerként írják le, amelyben *világos hatalmi munkamegosztás* van a helyi, a regionális és a központi kormányzás között, de amelyre nemzetek feletti hatalmi és kormányzási centrum fokozatos kialakulása a jellemző. Stabilitásának feltétele a megfelelő egyensúly, egyrészt a hatalom különböző rivalizáló szintjei, másrészt a hatékonyság és a demokrácia közt.

Kant eredetileg úgy fogalmaz: „A *föderalitás* ezen eszméjének lassanként minden államra ki kell terjednie. S ez az út elvezet az örök békéhez.” (Kant, 1918, 29.) Kant életművében mindössze kétszer írja le az *Európa* szót, s többször is egyértelművé tette, hogy végső soron „világköztárságra” gondol. Az „igazi” föderalisták mindig a világállam (világkormány, -pénz, -hadsereg) mellett voltak, sőt a regionalizmust többnyire elutasították.

A második világháború után kialakuló neoföderalizmus már elfogadja a regionális integrációt. Az ún. „euroföderalisták” (John Pinder, Guido Montani stb.) fő törekvése az Európai Egyesült Államok létrehozása.

A funkcionalisták szerint a legfontosabb kérdés az integrációs folyamatok *szabályozásának célszerűsége és hatékonysága*. A *funkcionalista iskolák* közvetlenül az integrációs rendszer jobb működésére helyezik a hangsúlyt. A funkcionalisták szerint a nemzeti állam egyre kevésbé képes alapvető társadalmi, gazdasági és politikai feladatainak megfelelni. Ezért egyre több közös célt és funkciót kell a hatékonyabb integrációs szervezetekbe delegálni.

A funkcionalisták elismerik, hogy a módosítások a funkciók gyakorlásában intézményi változásokat igényelnek. A funkcionalista logika ugyan eljutott a nemzetek feletti intézményekhez, az elméletek többsége a végső célt homályban hagyta. A funkcionalisták a nemzeti államot mint irracionális értékterhelt koncepciót ítélték el, de a hatalom felfelé delegálását a kormányzás magasabb szintjére csak hatékonysági alapon tartották szükségesnek.

A funkcionalisták, hasonlóan a klasszikus föderalizmushoz, nem szimpatizáltak a regionális integrációval. David Mittrany az európai egyesülést keményen elutasította.

Az ún. *neofunkcionalisták* (Ernst B. Haas vagy Leon Lindberg) a jólét és a belső béke mellett a külső biztonságot, a nemzeti politikai elitek szerepét hangsúlyozzák. Rámutatnak, hogy a funkciók lehetnek nemcsak biztonságiak, hanem gazdaságiak, politikaiak, társadalmiak vagy infrastrukturálisak.

A háború után mindkét irányzat növekvő politikai befolyásra tett szert, s hatékony nyomást gyakorolt a politikai egyesülés irányában. Dimitris N. Chrysochoou írja: „Sokak számára »az integrációelmélet« és a »neofunkcionalizmus« gyakorlatilag szinonimák. Akár az európai integráció elméletének »hivatalos változataként« is le lehetne írni. A neo-funkcionalizmus Brüsszelben ideológiai státust ért el.” (Chrysochoou, 2001, 54.)

A föderalizmus és a funkcionalizmus az első ellenlökést már az 1960-as évek köze-

pén megkapta. Ez 1965-ben Charles de Gaulle „üres szék” politikájával kulminált. A nemzeti érzelmek bizonyos újraéledése nemcsak a minősített többségi szavazásra való áttérés francia elutasításában, hanem az európai politikai elit bizonyos köreiben is tetten érhető volt. A nemzetekfelettség (szupranacionlizmus) felett egyelőre diadal-maskodott a *kormányköziség* (intergovernmentalizmus) elve. A hangsúly a nemzeti érdekekre helyeződött, s a tagállamok kormányainak központi helyzete fennmaradt a kialakuló közösségi intézményekkel szemben. Megerősítést nyert, hogy az integrációs folyamatban a nemzeti államok elsődleges szereplők maradnak.

Az 1960-as évek végétől az európai integráció folyamatában rövid fellendülés következett. 1967-ben a de Gaulle-i obstrukciót a Luxemburgi Kompromisszummal sikerült meghaladni, s az Európai Közösség megalakulásával (az Európai Bizottság létrejötte a Montánui Főhatósága, valamint az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom Bizottság egyesítésével) az intézményi keretek is valamelyest megerősödtek. A vámunió és a közös piac kialakítása 1968-ra határidő előtt fejeződött be. Napirendre került a gazdasági és monetáris unió kialakítása (Werner-terv 1980-as határidővel), s az első lépéseket 1971-ben megtették. Az 1970-es évek válságfejeményei (a nemzetközi monetáris rendszer 1971-es válsága, majd az olajárrobbanások 1971-ben, 1973-ban és 1979-ben) alapján azonban az integrációs folyamatok ismét megtorpantak.

A fokozatos és lassú konszolidáció után az integrációs és egyesülési folyamat csak az 1980-as évek második felétől vett ismét lendületet. A legfontosabb ebben az Egységes Európai Piac programja volt, amelyet 1992-es határidővel fogadtak el. Ezt nem sokkal később követte a gazdasági és monetáris unió újabb terve (Delors-terv), amit 1989-ben tettek közzé. Mind két terv megvalósult, ami

azt jelentette, hogy az 1990-es évek elejétől az EU-ra *erőteljes integrációs építkezés* vált jellemzővé. Az integrációs programokat széleskörű intézményi változások kísérték (Egységes Európai Okmány –1987, az Európai Unió Szerződése (Maastricht) – 1992, Amsterdami Szerződés – 1997, Nizzai Szerződés – 2001, majd az ún. Alkotmányos Szerződés aláírása 2004 októberében).

Az 1990-as évek fejleményei a neofunkcionalisták hagyományos érvelését értelem-szerűen újra felerősítették. Ugyanakkor az ellenfelek azzal érveltek, hogy ezek a fejlemények nem változtatták meg a Közösség jellegét, s az integrációs folyamat le- és felfelé irányuló hullámozása ellenére az európai intézmények és a döntéshozás kormányközi jellege változatlan maradt. Nem került sor drámai áttérésre a nemzetek feletti struktúrák irányába. Az integráció uralkodó irányzata a liberalizálás volt (egységes piac), s az intézményépítő lépéseket is a liberalizált piac tökéletesebb működtetése céljának rendelték alá. A monetáris unió nagyrészt az egységes piac programjából következett, s a monetáris politika közösségi szintre emelése ezen a trenden szerintük nem változtatott. Az elméleti irányzatot, amely ezeket a folyamatokat kísérli meg leírni „*liberális kormányköziségnek*” (liberal intergovernmentalism) nevezik, s fő képviselőjének Andrew Moravcsikot (1995) tekintik. Moravcsik a maga részéről a liberális intergovernmentalizmus államcentrikus elméletével az Uniót olyan rezsinként írja le, amely a kormányközi alkudozásokat hatékonyabbá teszi, miközben a nemzeti vezető politikusokat is felértékeli. (Moravcsik, 1993, 507.)

Többen megjegyzik, hogy azok a „megkülönböztetések”, amelyek a nemzetekfelettséget és a kormányköziséget a spektrum ellentétes végeire helyezik, félrevezetők. Helene Wallace bírálja a kormányköziség leszűkítő terminológiáját, s a „*transzgovernmentalitással*” próbálja az EU-együttműködés igazi jellegét kifejezni, ami a lazább

kormányköziséggel szemben a kapcsolatok átfogó és intenzív jellegét hangsúlyozza: „Az »intergovernmentális« terminológia azonban, nem ragadja meg az EU-politizálás igazi jellegét. Túlzottan a kormányok között a többi nemzetközi szervezetben folyó együttműködést idézi, amelyekben az együttműködés intenzitása meglehetősen korlátozott. Ezért inkább a »transzgovernmentális« terminológiát részesítjük előnyben, amely példáink nagyobb intenzitását fejezi ki, ahol az EU-tagok kormányai készek voltak halmozottan elkötelezni magukat meglehetősen kiterjedt szerződésekre és feyelemre.” (Wallace, 2000, 33.)

A funkcionalista gondolkodás mentén értelmezhetjük a *többszintű kormányzás* elvének előtérbe kerülését. A többszintű kormányzás fő képviselőinek Leon Lindberget és Stuart A. Scheingoldot tekintik. Az Európai Bizottság 2001. júliusában *Fehér Könyv*-et tett közzé az „Európai kormányzás” jövőbeni reformjáról. A *Fehér Könyv* a „jó kormányzás” öt alapelvét – a nyitottság, a részvétel, az elszámoltathatóság, a hatékonyság, és a koherencia – fektette le, s fő céljaként a politikák hatékonyságának növelését, és a polgárokhoz való közelebbi hozását határozta meg.

A többszintű kormányzás új struktúráként fogható fel, amelyben a szuverenitás alkotmányos alapjai változatlanok maradhatnak, és a nemzeti tagállamok továbbra is alapvető egységeket képeznek, de ugyanakkor *kihívást* jelent az államok *funkcionális és működési autonómiájával* szemben a döntések megosztásán és a politikák megosztott gyakorlásán keresztül.

A többszintű kormányzás kapcsán kialakuló komplex struktúrákat a „posztmodern” mellett egyesek „*új középkori*” („neomedievalism”) jelzővel illetik. A középkori nyugati kereszténységben a hatalom megosztottsága volt a jellemző, egyrészt fentül a császár és a pápa, másrészt alul a különböző vazallusok között. Bull szerint „ennek kifej-

lődhet egy modern és világi megfelelője, amelynek központi jellemzője az átfedő hatalmak és többirányú lojalitások rendszere.” (Bull, 1995, 245.)

Osztom azokat a véleményeket, miszerint az 1990-es évek fejleményei az európai *integráció történetében fordulatot* hoztak. A legfontosabb fejlemény 1992-ben az Európai Unió Szerződésének elfogadása volt, amely már „világos átmenetet jelzett a Közösség fejlődésében a »politikától az államalakulat (polity)« irányába”. (Chrysochoou, 2001, 96.) Ezt úgy foglalhatnánk össze, hogy az Unió működésében és jellegében olyan minőségi változások következtek be, amelyek azt egyre inkább *önálló politikai egységgé vagy államalakulattá* (polity) fejlesztették. Liesbet Hooghe ezt *államalakulat formálás* (polity forming) folyamatának, vagy „kibontakozó államalakulatnak” (emerging polity) nevezte. (Hooghe, 1995). A széles kormányzási képességekkel rendelkező „saját jogú politikai rendszer” szempontjából fontos fejlemény a javaslat az EU önálló jogi személyként való definiálására és rögzítésére az Alkotmányos Szerződésben.

Felmerül a kérdés: most, a 2000-es évek elején hol tart, meddig jutott el az egyesülés és az integráció folyamata, és hogyan határozható meg a jellege?

Valamennyi vitapartner egyetért, hogy az *Európai Unió egyedülálló vállalkozás*, olyan komplex egység, amelyre a múltból sincsen példa. Aligha tagadható, hogy az Európai Unió több, sőt sokkal több, mint egy egyszerű nemzetközi intézmény, akkor is, ha még nem vált nemzetek felettivé, és nem rendelkezik klasszikus föderalista struktúrákkal. Az Unió még mindig félúton van a nemzeti és a föderális struktúrák között, „fél államalakulat” (partial polity) vagy „részben kialakult politikai rendszer” (part-formed political system), amelyre a „közbeeső jelleg” (inbetweenness) jellemző, s még valahol a nemzeti és a nemzetek feletti állam közötti

„szürke zónában” van. (Chrysochoou, 2001, 15.) „Az Unió megoldatlan társadalomtudományi rejtvény maradt, »nyitott politikai kiemettek« (open finalité politique)” (Wessels, 1997, 12.) Az Unió a föderális és államközi tulajdonságok „zavarba ejtő keveréke”. (Belamy – Castiglione, 1999, 11.)

Az Unió meghatározásával kapcsolatos terminológiai vitákat és zűrzavart jól jellemzi az elméleti irodalomban fellelhető elnevezések sokasága és gazdagsága: egyetértési rendszer (concordance system – Puchala, 1972), hálózati kormányzás (network governance), kváziállam, konföderációs összetársulás (confederal consociation – Taylor, 1993) vagy „posztnemzeti formáció” (Habermas, 1995). Ezek közül az „egyetértési rendszer” vagy a konföderációs típusú „összetársulás” széles körben használt terminológiákká váltak, s talán mondhatjuk, hogy a helyzet találó leírását adják.

„Az európai integráció elméleti értelmezése nagyon sok ígéretes elméleti kiindulópontból mozdult ki, de eddig csak nagyon kevés konkrét elméleti következtetésig jutott el. Az általános konklúzió, ami levonható, hogy a folyamatos politikai és alkotmányos fejlődése, és a lényeges politika-kompetenciák fokozatos növekedése ellenére, az Unió nem fejlesztette még ki a szuverén egység tulajdonságait. A fentiek mégis segítenek az Uniót megérteni, amely mint összetett államalakulat legjobban a »konföderációs összetársulással« ragadható meg: egy, az egyetértésen alapuló államalakulati formával, ami az integráció olyan szintjét érte el, ami számos többnemzetiségű föderális államalakulathoz hasonlít, anélkül azonban, hogy bármilyen alapvető módon fenyegetné az öt alkotó államok szuverenitását.” (Chrysochoou, 2001, 192.)

Az egyesülési folyamat és Közép-Európa

A „szovjet fenyegetés” kétségtelenül hosszú időn keresztül az európai egyesülési

folyamat ösztönzője és erjesztője volt. Az integrációt mégis alapvetően belső érdekek, folyamatok és kihívások mozgatták, kifejeződése volt a globális világgazdaságban bekövetkező alapvető szerkezeti és működési változásoknak. A nagy integrációs döntések (egységes piac vagy EMU) az integrációs folyamatok belső logikájából következtek. Az 1990-es évek elején a szovjetrendszer összeomlása ugyan átmenetileg új biztonsági fenyegetésként jelent meg, de később az európai elit számára inkább az új demokráciák vehemens integrációs követelése okoztak gondot. Az aggályok az elmélyülés és kibővülés dilemmájában fogalmazódtak meg, s egészen az 1990-es évek végéig (az euró beindítása) az elmélyülés élvezett elsőbbséget. A prioritásváltás gyakorlatilag 1999-ben következett be, ami után már nemcsak a csatlakozási tárgyalások tényét fogadták el, hanem annak ütemezése is napirendre került.

Úgy gondolom, hogy a rendszerváltások összességében tovább ösztönözték és erősítették az egyesülési folyamatot. Véleményem szerint az 1990-es évek második felében a csatlakozni szándékozók nyomása az euró bevezetésére is pozitív hatással volt. Más kérdés, hogy a huszonötökre való bővítéssel az EU mennyiben vált „erősebbé”.

Uniói tagságunkkal az EU jövője, belső fejlődése saját ügyünké vált, érdekeinket alapvetően érinti. Érdekeinknek az európai egyesülés olyan politikai rendszere felel meg, amelyben *világos és rugalmas hatalmi munkamegosztás* van a helyi, a regionális és a központi kormányzás között, amely hatékonyan működik, s annak valamennyi szintjén *a demokrácia elvei* érvényesülnek.

Az EU hatalmi struktúrájában *három országcsoport megkülönböztetése* indokolt, s ezen a további kibővülések sem változtatnak.

- A *hat* nagy ország (négy+kettő), vagy ha úgy tetszik, az *Unió nagyhatalmai*, amelyek a négy hatvan-nyolcvanmilliósi

országból, valamint a negyvenmillió Lengyel- és Spanyolországból állnak. A hat ország az Unió lakosságának a kétharmadát adja.

- A következő tíz országot az Unió közép-hatalmainak tekinthetjük, lakosságuk tíz- és húszmillió körül van, s az Unió összlakosságának egynegyedét képviselik. Közülük kiemelkedik, s különleges szerepet játszik Hollandia 17 millió, s játszhat Románia mintegy 22 millió lakosságával. A többi ország lakossága egyenként tízmillió körül van.
- A tizenegy kis ország közé öt négy- és ötmillió ország, valamint hat miniatűr (kétmillió körüli vagy kevesebb lakossal) sorolható, amelyek együttesen az Unió összlakosságának a 6 %-át teszik ki.

Felmerül a kérdés, hogy az EU-taggá válásunkkal a közép-európai szub-regionális együttműködések lekerültek-e a napirendről. A válaszom: határozott nem. Sőt úgy vélem, hogy ebben Magyarországnak különleges szerepe is jó esélye van.

Az alapkérdésnek Magyarország és a szomszédos államok közötti gazdasági kapcsolatok és együttműködés kiépítését, felépítését vagy visszaépítését, történelmi értelemben a gazdasági reintegrációt tartom. Az elmúlt években gyorsan modernizálódó szerkezetű magyar gazdaságnak erre jók a lehetőségei, amelynek az uniós tagság kereténél szolgálhat. Az utóbbi évek fejlődése igen biztató, gyorsan nőnek a szomszédokkal a kereskedelmi kapcsolatok, s ami fontos, a tőkebefektetések. A hárommilliárd eurót meghaladó külföldi befektetéseinkkel a régióban élen járunk, a többi országban a folyamat éppen hogy elindult.

A magyar tőkebefektetések fő irányát a szomszédos országok képviselik. A befektetések jelentős része olyan nagy társaságokra jut, mint a MOL, Matáv és az OTP (jelenlétük stratégiai jelentőségét aligha lehetne túlértékelni). Öröndetes, hogy a befektetések-

ben nő a kis- és középvállalkozások aránya (mintegy 40 % körüli). Ahogy az uniós tagsággal a gazdasági és adminisztratív határok leépülnek, az „összenövés” felgyorsulhat. Hasonlóképpen épülhetnének ki a társadalmi és politikai kapcsolatok. Ezeket is alulról kellene felépíteni, s az „építés” fő szereplője a civil társadalom lehetne. (Miszlivetz, 2004)

Hangsúlyozni kívánom a szubregionális integráció gazdasági racionalitások alapján történő szerveződését. A vállalkozók (s így a magyar vállalkozók) nem etnikai alapon keresnek partnert, és fejlesztik tevékenységüket, hanem azt üzleti érdekeik alapján alakítják ki. Az újraépülésnek és az újintegrációnak tehát a régió valamennyi polgára a szereplője. A Kárpát-medence mindig is többnemzetiségű volt.

Ha a határon túli magyarságnak sikerül megtalálnia tényleges összekötő híd szerepét a szomszédos országokkal, akkor egy olyan regionális szövetséget kovácsolhatunk, amelynek már érdemi befolyása és beleszólása lehet a folyamatok alakulásába. A másik két országgal, Romániával és Szlovákiával, ahol jelentősebb számú magyar kisebbség él, a Tanácsban például együttesen 33 szavazattal rendelkezünk, ami már több mint az egyes nagy országok 29 szavazata. Még inkább ez a helyzet, ha Ausztriával, Szlovéniával vagy Csehországgal is számolunk. Ezek együttműködésével, különösen bizonyos kérdésekben, a régió akár nagyhatalmi befolyási súlyra is szert tehet. Nevezhetjük ezt az Unión belül Dunai vagy Kárpáti Összetársulásnak.

Az esetleges szubregió „összetársulásnak” az EU alkotmányos és politikai strukturái biztosítják az államjogi (nem kevésbé fontos jogállami) kereteit. A folyamat gazdasági értelemben nyilván nagyrészt a piaci szereplők érdekein múlik, de előmozdítása érdekében, mind a nemzeti kormányok, mind a civil szervezetek szintjén, a rásegítés széles eszköztárát lehetne bevetni. Nem lehet

kizámi távlatilag a szubnacionális-regionális vagy interregionális-határon keresztüli intézményes szerveződések sem, sőt azokhoz autonómiatörékvések is kapcsolódhatnak. Ezek erősíthetik az Unió demokratikus struktúráit. Mindehhez természetesen koherens stratégiákra lenne szükség. Az elmúlt időszak politikai mozgásai ellentétes tendenciákat mutattak.

A további kibővülések

A jövő nagy kérdése az Unió számára, hogyan képes elkerülni a nagyarányú kibővülés mellett az integrációs folyamat felhígulását (visszaesés egyszerű szabadkereskedelmi övezet szintjére), fenntartani belső kohézióját, és folytatni az integrációs folyamatot.

Úgy vélem, hogy a ténylegesen egyesülő Európa céljának elérése érdekében *az integrációs folyamat fejlődése két fontos elemét* kell kiemelni, nevezetesen *a konszolidáció és a konvergencia szükségességét*.

A következő időszak első számú feladatának a 25-28-ra kibővült Európai Unió konszolidálását tekintem. A kibővüléseken keresztül születő új Európai Uniónak nemcsak a taglétszáma növekedett meg, hanem belső sokszínűségének nagyarányú változásán keresztül (gazdasági és társadalmi fejlettségben, gazdasági struktúrában, eltérő civilizációs, kulturális és történelmi hagyományokban stb.) új minősége keletkezett.

Az *egyesülési-integrációs folyamat folytatása* biztosíthatja csak, hogy az új tagok növekvő száma ellenére az EU fenntartsa belső és külső azonosságát és jellegét, s képes legyen az integrációs folyamat továbbvitelére mindazokon a területeken, ahol ez jelentős előnyöket hoz. Ez az intézmények és politikák koherenciáját, hatékonyságát és a koordináció javítását feltételezi.

Másrészt, az egész Unió növekvő gazdasági és politikai ereje szempontjából fontos a belső és külső *konvergencia folyamatának fenntartása*. A konvergencia, a fejlettségi

különbségek mérséklése, *az európai integrációs történet egyik legfontosabb fejleménye* volt az elmúlt évtizedekben. Mondhatjuk az elmúlt időszak történetében az északi, majd a nyugati és a déli perifériák felzárkózása a „központhoz” az európai integráció egyik legfontosabb vonzereje volt. Ha ez a trend megváltozna, s az új tagok felzárkózási folyamata lehetetlenné válna, akkor annak drámai következményei lennének az egész Unió szempontjából.

Az Unió tehát a fejlődésének kritikus szakaszába lépett. A következő időszakban, úgy gondolom, a jelenlegi kibővülések utáni konszolidáció nagyrészt leköti az Unió erőforrásait és energiáit. Ennek függvényében dől el, hogy képes-e a folyamaton megerősödött túljutni, vagy esetleg az egyesülés és integráció folyamata akár hosszabb időre is megtorpan, annak összes negatív következményével együtt. A 27-28 országon túli kibővüléseket ebbe az összefüggésbe kell helyezni.

Kritikus kérdés a kontinens két legnagyobb országának, Oroszországnak és Törökországnak viszonya az európai egyesülés folyamatához. Földrajzilag, területileg mindkettőnek nagyobbik fele Ázsiában fekszik, miközben más-más alapokon, de magam is azon a véleményen vagyok, hogy mindkét ország Európához sorolandó.

Törökország ugyan a huntingtoni értelemben nem tartozik a „nyugati civilizációhoz”, de része a keresztény-zsidó-izlám európai vallási és kultúrkörnek. (Huntington, 1998) Rése történelmi, de része politikai és kulturális vonatkozásban egyaránt. A 20. század első évtizedeiben Kemál Attatürk (aki 1923 és 1938 között az új, modern Törökország elnöke volt) Törökország élén a felvilágosodás eszméi alapján hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy az országot ázsiai diktatúrából modern európai állammá alakítsa. Az európai uniói tagságra való felkészülés jegyében Törökország az elmúlt

néhány évben ismételten figyelemreméltó eredményeket ért el. Európa ezek mellett nem mehet el szó nélkül. Törökország tagsága kapcsán a tagországok véleménye és érdekei megosztottak, de mellette az Európai Unió alapvető stratégiai-biztonsági érdekei szólnak. Különösen egy olyan történelmi időszakban, amikor a biztonsági „fenyegetések” kiemelten a közel-keleti térségből jönnek.

Törökország a régiós stabilizációs funkciót természetesen betölthetné EU-s tagság nélkül. Törökország azonban az EU tagja kíván lenni. A stabilizációs szerep csak az európai orientációjú török elitől várható el. Más erők hatalomra kerülésével akár az ország maga is európai biztonsági kockázattá válna. A török tagság kétségtelenül nagyban befolyásolná az EU belső hatalmi viszonyait és működését, de elsősorban a jelenlegi belső nagyhatalmi erőviszonyokat borítaná fel. Miközben Törökország felvétele stratégiai érdek, a teljes jogú csatlakozás megvalósulása az ország további felkészülése, valamint az Unió belső konszolidációja miatt tizenöt-húsz évet vehet igénybe. Magyarországnak a konszolidált Európai Unióban a török tagsággal szemben nincsen semmilyen stratégiai ellenérdekeltsége.

Oroszország kulturális, civilizációs értelemben egyaránt Európa része, még akkor is, ha Samuel Huntington nem sorolja szorosan a nyugati civilizációhoz („ortodox” civilizáció). Ugyanakkor Oroszország EU tagsága mellett belátható időn belül nem szól semmilyen stratégiai érdek. Oroszország nagyhatalmi törekvéseit az EU-n kívül fogalmazza meg, s az Európai Unió globális stratégiai szerepébe sem illeszkedik az orosz tagság.

Az EU és Oroszország egymás számára stratégiai gazdasági partnerek, s nincs semmilyen akadályja annak, hogy Oroszország is részese lehessen a kontinenst átfogó gazdasági integrációnak. A reálgazdasági integráció mellett ez szerződéses és intézményes kereteket is ölthet („Új szomszédság”, EGT-típusú „nor-

vég modell”), ami megfelelő és vonzó megoldást kínálhat a FÁK más országai számára is (európai vagy kaukázusi köztársaságok). De Oroszország belátható időn belül nem lesz az egyesülési folyamat része. Külön kérdés lehet Ukrajna tagsága. De hasonlóan Törökországhoz, még messze van a csatlakozási érettségtől, s felvételére csak a kibővülések után megerősödött Unió gondolhat.

Nyugat-Balkán uniós tagságának megvalósulása szintén legalább tizenöt-húsz évet igényel. Ezúttal elsősorban csatlakozási érettségük a probléma, bár abban jelentős különbségek vannak. Az érintett országok (Macedónia, Albánia, Szerbia-Montenegro, Koszovó vagy Bosznia-Hercegovina) lakossága együttesen valamivel kevesebb, mint húszmillió, vagyis távlati, fokozatos abszorpciójuk az Unió számára nem okoz gondot.

Szükség van-e az új európai integráció gazdaságtanára?

Az integráció gazdaságtana és a kapcsolódó elméletek a folyamat négy fontosabb dimenziójára koncentrálnak:

- az integrációs folyamatok *tartalma* (lényege),
- az integráció *szervezeti alapformái és intézményei*,
- az integráció *politikai (mechanizmusai és szabályozása), a kormányzás kérdései*,
- az integráció *előnyei és hátrányai (costs-benefits analysis)*.

A gazdasági integrációs folyamatok elemzésére számos *elméleti iskola alakult ki*. Az integrációs folyamat tartalmáról olyan iskoláktól kaphatunk eligazítást, mint a munkamegosztás-elméletek, tranzakcionalisták vagy a kölcsönös függés. A liberálisok vagy a regulációs felfogások az alapformákat és a politikákat, valamint a piac és a társadalmi szabályozás összefüggéseit elemzik. A funkcionálisnak vagy a többszintű kormányzásnak szintén szélesek a gazdaságelméleti

összefüggései. Az integráció előny és hátrány mérlegét illetően leginkább a vámunió-elméletek különböző irányzataira támaszkodhatunk. A különféle iskolák ugyan külön-külön az integráció egy-egy mozzanatára helyezik a hangsúlyt, de együttesen átfogó képet adnak, és végső soron összességében a maga komplexitásában fejezik ki a folyamatok alakulását.

A magyar elemzők hozzájárulása az integrációelméletekhez kezdetektől jelentős. Az integráció alapformáit illetően a szabadkereskedelmi övezettől a gazdasági és a politikai unióig a nemzetközi integrációs irodalom Béla Balassa klasszikusnak számító művét (Balassa, 1961) tekinti ma is kiinduló alapnak. A balassai felsorolásban az „egységes *belső piac*” még nem szerepel, de ennek nincsen különösebb jelentősége, hiszen az a „közös piac” tényleges és komplex megvalósítását képviseli. A belső piaci jellegű viszonyok követelményét Ausch Sándor a KGST-ről szóló könyvében már 1969-ben felvetette. A KGST-országok számára a piaci integráció szükségességét feszegették Vajda Imre, Csaba László, Tardos Márton és sokan mások. Az integráció és a munkamegosztás összefüggéseit Kozma Ferenc, Török Ádám vagy a már említett Ausch Sándor elemezték. Az integrációt és az interdependenciát az irodalomban sokszor szinte szinonim fogalmakként kezelik. Az 1970-es évektől a kölcsönös függésről és a globalizációról olyan magyar szerzők írtak, mint Bognár József, Kácdár Béla, Simai Mihály vagy Szentés Tamás, akik publikációikkal nemzetközi figyelmet keltettek. A transznacionális társaságok szempontjából úttörőnek tekinthetők Ádám György munkái.

Külön kell beszélnünk a *vámunió-elméletekről*, amelyek a kereskedelemteremtéssel és -eltérítéssel (kereskedelembővüléssel és -összeszűküléssel) az előnyöket és a költségeket a komparatív költségkeltés alapján vizsgálták. Népszerűségüket

nagyban növelte, hogy viszonylag pontos számszerűsítést tesznek lehetővé a piaci integráció előnyeit és hátrányait illetően. Az elemzések nagy előnye, hogy mindenfajta kereskedelemi liberalizálásra kiterjeszthetők. A nagyszámú nem-vámjellegű akadály „vamosításának” (tariffikálásának) már kidolgozott és elfogadott módszerei vannak, ami azt jelenti, hogy az elemzési módszerrel az egységes piac előnyei is bemérhetőek. Sőt hasonló logikával elemezhetjük a monetáris unió kereskedelemteremtő és eltérítő hatásait, legyen szó a tranzakciós költségek és a kockázati prémiumok csökkenéséről vagy a kamatnyereségekről. Valamivel komplexebb feladat az ún. dinamikus hatások elemzése, de hasonlóan jól közelíthetők a piaci megtakarítások és a gazdasági növekedés alakulása.

Az euró tényleges pénzzé válása az európai integráció egyik legfontosabb fejleménye „Az eurózóna több, mint alkotórészeinek egyszerű összege. Ez a gazdaság a saját lábán áll, saját statisztikával és megkülönböztető gazdasági jegyeivel. Az eurózóna egyes tagjai mint releváns makrogazdasági egységek többé már nem léteznek.” (Financial Times. 26 February 1999. The Pink Book. Quarterly Review. European Economy 2.) Az euró bevezetésével alapvetően megváltozott az övezet *külgazdasági nyitottsága*. Az egységes valutával az egymás közötti kereskedelem „belkereskedelemmé” vált.

Felmerül a kérdés, hogy az új helyzetnek megfelelően szükség van-e az elméleti elemzés alapjainak teljes átalakítására. Az integráció gazdaságtanának alapjait eddig a világgazdaságtan és a nemzetközi gazdaságtan, különösen a komparatív előnyök elmélete szolgáltatták. Vagyis az integrációs kapcsolatok *sajátos külső gazdasági kapcsolatok* voltak. Most az EU önálló makroökonomiai egységgé vált.

Először is emlékeztetni kell, hogy az EU-integráció átmenetisége miatt a hagyomá-

nyos nemzetközi gazdaságtani elemzések nem veszítették el relevanciájukat. Az egységes piac és a gazdasági unió sok vonatkozásban még az eurózóna országai között sem valósult meg. A nemzeti piacokhoz hasonló „*belső-piaci*” feltételek emellett még számos területen továbbra is *hiányosságokat mutatnak*: nagyok az eltérések a nemzeti adó- és jogrendszerekben, valamint a gazdaságpolitikákban (kölségvetés v. struktúrapolitikák).

A kölségvetések és politikák túlnyomórészt nemzeti hatáskörben maradtak, s mérete alapján az EU kölségvetése csak „egy föderális rendszer embriójának” tekinthető (Ali M. El-Agra utalása, 1990, 290.). A kölségvetés a tagországok összesített GDP-je alig több mint 1 %-ának újraelosztásával, még csak félúton van a MacDougall-jelentés „pre-föderális kölségvetéséhez” (a GDP 2-2,5 %-a) képest. Ezzel szemben olyan országokban, mint Ausztrália, Kanada vagy az USA, a szövetségi kölségvetés kiadásainak aránya a GDP-jük 18-20 %-a körül van. Az EU kölségvetésében saját források elvének alkalmazása következetlen (GNI tényező 1988 utáni bevezetésével a saját források elve erőteljesen sérült, s a hozzájárulások az eredeti szándékokkal szemben inkább a tagdíj jellegét öltik). Minden autonóm gazdaságpolitikai szerep szempontjából lényeges korlát, hogy az Unió *nem rendelkezik saját adóhatósági jogkörrel*.

Az EK/EU kölségvetése tényleges *makroszabályozó funkciókat* az 1960-as évektől fokozatosan a közös agrárpolitikával kapott. Ez lényegesen különböztette meg más nemzetközi szervezetektől. Az 1977 áprilisában közzétett ún. MacDougall-jelentés szerint *a közösségi kölségvetésnek is teljesítenie kell a makrogazdaság-politika fő stabilizációs, alokációs és újraelosztó funkcióit*. Biztosítania kell az árstabilitást, a gazdasági tevékenységek növekedését, a foglalkoztatottságot, s a forrásokkal való hatékony gazdálkodás elősegítését.

A funkciók gyakorlásának a lehetőségét természetesen alapvetően meghatározza a kölségvetés mérete, belső szerkezete, a finanszírozás elvei, valamint nem utolsósorban a politikai szándék, hogy a tagországok mennyiben készek a kölségvetés pénzügyi autonómiájának a növelésére. Mivel az utóbbi ez ideig nagyrészt hiányzott, a funkciók érdemi bővítése csak lassan és ellentmondásosan haladt. Korlátozottan betölt forrásallokációs és fejlesztő funkciókat (infrastruktúra), miközben a közjavak és közszolgáltatások biztosításában a nemzeti kölségvetések megőrizték kizárólagos szerepüket. Nem elhanyagolható ugyan a kölségvetés jövedelemújraelosztó szerepe (például a mezőgazdaság javára), ugyanakkor *a kohézió gyengesége* jellemzi.

Egyesek szerint, az EU-kölségvetés korlátozott makrostabilizáló és szabályozó szerepe ellenére „a következő okokból volt fontos: A kölségvetés számos EU-politikát befolyásol. A tagságnak érezhető nyereségei és veszteségei vannak, még ha ezek mértéke vitatható is. Az EU nettó hozzájárulásainak lényeges hatása volt a kis országok gazdaságára.” (Barnes – Barnes, 1995, 146.)

Mindezek ellenére aligha kétséges, hogy az integrációgazdaságtan új koncepcionális megközelítése azt jelenti, hogy azt a makroökonomiai elemzés új területeivel kell kiegészíteni. Az utóbbi időben az integráció gazdaságtani kutatásokban és vitákban, főként az euró kapcsán olyan makrogazdaságtani kérdések kerültek előtérbe, mint a kamat- és árfolyam-optimalizáció, a ciklusszinkronizáció, a kölségvetési és külső egyensúly, valamint az adósság összefüggései, az optimális infláció és célmeghatározása, az infláció és a munkanélküliség viszonya vagy a makrogazdaságpolitikák koordinációja.

Még egy fontos kiegészítés. Véleményem szerint az új diszciplináris struktúrába be kell vonni az *integrációérettség* (integrációs kapacitások) elemzését.

Az integrációérettségről

Az elmúlt években az integrációérettséggel különböző kutatási programokban (OTKA, EU-bizottsági pályázatok) foglalkoztam, foglalkoztunk. Ezek közül kiemelném az idén lezárult NKFP programot, ahol a kutatás BCE Világgazdasági tanszéke mellett egy konzorcium része volt, s abban Blahó András, Kenygel Ákos, Krasznay Zoltán és Práger László vettek részt.

A regionális integrációkban való felkészülés és részvétel komplexitása alapján, a kutatásaink során arra a következtetésre jutottunk, hogy különbséget kell tennünk:

- *Csatlakozási vagy tagsági kritériumok teljesítése; és*
- *integrációérettség között.*

A csatlakozási vagy tagsági kritériumok, széles értelemben, egy integrációs szervezetben való *részvétel feltételeit és követelményeit* határozzák meg. Ezeket formálisan és hivatalosan is megfogalmazzák. A *csatlakozási* kritériumok szűkebbek, egy konkrét integrációs szervezetre vagy formára vonatkoznak, s szorosan csak a taggá válás feltételeit rögzítik. A csatlakozási kritériumokat előzetesen „kívülről” kell teljesíteni. A nem teljesítésük egyszerűen a felvétel elhalasztásával járhat.

A *tagsági* kritériumok az integrációs övezeten belüli magatartások és cselekvés követelményeiről szólnak, azokat „belülről” teljesítik, s megsértésük esetére szankciókat szabnak (az *acquis communautaire* vagy éppen az egységes piaci szabályok betartásának bírósági kikényszerítése, a Stabilitási Paktum vagy a demokratikus elveknek való megfelelésről az Amsterdami és Nizzai Szerződések 6. és 7. cikkelyei megsértése esetére előírt eljárások).

Az *integrációérettség* az integrációból származó *előnyök kihasználásának képessége*. Az integrációérettséget *a költségek és hasznok mérlegelésével* lehet elemezni. Egy

ország akkor integrációérett, ha a tagság egészében előnyös számára, pontosabban előnyössé tehető számára. Az integrációérettség elemzése nem elsősorban a feltételek és a követelmények teljesítésére koncentrál, hanem sokkal inkább a folyamat következményeire és eredményességére.

Az integrációérettséget négy fő dimenzióban *elemztük*: a gazdasági, a társadalmi, a politikai és az intézményi *aspektusok és kritériumok teljesítése alapján*.

Gazdaságtani közelítésben az integrációérettség következő főbb összetevőit és alapkritériumait foglalmaztuk meg: *„működő piacgazdaság”; versenyképesség; makro-stabilitás és stabilizáció; konvergencia* (szerkezeti és fejlettségi közeledés); *finanszírozhatóság és finanszírozás*.

A kutatás elsősorban a csatlakozási – tagsági – integrációérettség értelmezésére, jellemzőinek, paramétereinek azonosítására és kidolgozására koncentrált. Megkíséreltünk valamennyi területről helyzetképet adni, de a mérésre saját feldolgozás és számítások alapján csak nagyon szűk területen vállalkoztunk. (Palánkai, 2004) Az ilyen számítások elsősorban országgrangsorok kialakítására szolgálnak, amelyek országok értékelését teszik lehetővé, például EU-tagságra való felkészültség vagy a külföldi befektetések szempontjából. Mi inkább a gazdaságpolitikai ajánlások kidolgozására helyeztük a hangsúlyt.

Az utóbbi javaslatok közül végül csak néhányat emelnék ki, olyanokat, amelyeknek részben elméleti jelentőségük van, részben pedig fontos nemzeti érdekeink kapcsolódnak hozzájuk:

1. Szükségesnek tartom egy *hosszú távú, komplex konvergenciaprogram kidolgozását*. A konvergencia folyamatát a Lisszaboni Program kereteiben lenne célszerű elhelyezni.

A 2000 márciusában elfogadott *Lisszaboni Program* több eltérő és esetenként egymásnak ellentmondó célt fogalmazott meg:

- A tudásalapú társadalom megteremtése,

- dinamikus és a globális piacokon versenyképes gazdaság kialakítása,
- a gazdasági fejlődés fenntarthatósága (környezet) és a szociális integráció (teljes foglalkoztatottság és a szociális gondoskodás) európai modelljének kialakítása.

A viták ellenére az a véleményem, hogy ezek között nem lehetetlen a kompromiszsumok elérése, de azok csak tudatos stratégiával, politikával és átfogó strukturális reformokkal biztosíthatók. A féldeli elemzések bizonyítják, hogy erre nagy szükség lenne.

A lisszaboni célok közül Európa elsősorban a tudásalapú társadalom kialakításában van hátrányban az Egyesült Államokkal szemben. Még nagyobbak a különbségek Európán belül, különösen a fejlett és a kevésbé fejlett tagok között. Magyarország sajnos a huszonötök lisszaboni teljesítménylistáján ilyen vonatkozásokban sereghajtó. Helyesen tartom, hogy a Nemzeti Fejlesztési Terv a kérdésnek igyekszik prioritást adni.

A konvergencia feltételezi a gazdaság hosszú távú dinamizmusát és a gazdasági növekedés fenntarthatóságát. A magyar gazdaság gyakorlatilag két évtizedes stagnálás után az 1995-ös stabilizáció és azt követő erős külföldi beruházási tevékenység eredményeként 1997-et követően a fenntartható növekedés pályájára állt. Néhány év után, külső és belső tényezők következtében erről lesodródni látszik. Határozott gazdaságpolitikára van szükség, hogy visszatérjünk a fenntarthatósághoz és a tartós felzárkózáshoz.

A versenyképességet az *integrációérettség fontos indikátorának* (talán az egyik legfontosabbnak) tekintjük. A tagországok az integráció előnyeit nem tudják kihasználni, ha nem rendelkeznek a piaci versenyben helytállni képes vállalati struktúrával, s az ezzel összhangban lévő makrogazdasági keretekkel. Ez jelenthet termékeket, s jelenthet a költség- és minőségi versenyben való helytállást, valamint az ezt alátámasztó politikákat.

Általános az egyetértés hogy a *versenyképességet komplexen szükséges elemezni*. Véleményünk szerint a *makro- és mikroközelítés* egyaránt releváns, de azt hangsúlyozni kell, hogy azok *eltérő minőségek*. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a termelői-vállalati versenyképességek összeadódnak nemzeti vagy nemzetközi szinten, hanem azoknak önálló tényezői és hatásmechanizmusai vannak. Az országok nemcsak *termelési, technikai, gazdálkodási struktúráikkal* (termékek, technológiák, újítások, vállalati gazdálkodás), vagy éppen infrastruktúrájuk fejlettségével versenyeznek egymással, hanem *társadalmi, gazdasági és intézményi rendszereikkel* is. S adott helyzetben az utóbbiak lehetnek fontosabbak, s lehetnek széles hatással a gazdaság teljesítményére és hatékonyságára. Jól tudjuk, hogy az EU a termelési-technológiai versenyképességét illetően nincs nagyobb hátrányban globális versenytársaival szemben, különösen a feldolgozóiparban. „Strukturális problémái” leginkább *társadalmi-intézményi tényezőkkel függenek* össze. A versenyképesség releváns kérdés egy ország vagy országcsoport globális és regionális integrációja szempontjából egyaránt (USA–EU–Japán).

A skandináv országok példája azt mutatja, hogy a szkeptikus véleményekkel szemben a globális versenyképesség nem összeegyeztethetetlen a környezeti és szociális tudatossággal, valamint politikákkal. Ehhez több feltétel teljesülése is szükséges. Az ilyen politikák alapját a termelékenység magas szintje és viszonylag gyors növelése képezi. Másrészt nem kerülhetők el az érdemi strukturális reformok, s különösen a jóléti rendszerek hatékony, költségtakarékos és ésszerű működtetésére van szükség. S mindennek feltétele, hogy jól működnek a társadalmi egyeztetés és konszenzus mechanizmusai.

Viták folynak az „európai fejlődési modell” relevanciájáról és nemzetközi érvényességéről. A következő évek bizonyíthatják,

mennyiben leszünk képesek megvalósítására, s az, mennyiben szolgálhat „modellül” a globális integráció vagy más régiók fejlődése és kományzása számára.

2. Szükség van a *gazdaságpolitikai koordinációk kereteinek és hatékony módszereinek* kidolgozására, valamint a nemzeti gazdaságpolitikával szembeni követelmények meghatározására. Jó vagy rossz gazdaságpolitikával az integrációs folyamatok és hatások nagymértékben befolyásolhatók.

A gazdaságpolitikai koordinációk szempontjából kiemelt szerepük van az *Átfogó gazdaságpolitikai irányvonalak* (*Broad Economic Policy Guidelines*), valamint a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásai teljesítésének. Az egyik fő vitakérdés, hogy a kritériumok (főként Maastricht vagy a Stabilitási Paktum), mennyiben felelnek meg eredeti céljuknak, s különösen a csatlakozó országok feltételeinek.

Merev és deflációs veszélyeket hordoz az Európai Központi Bank által meghatározott 2 %-os inflációs plafon, s különösen nem felel meg az új csatlakozók feltételeinek. A néhány százalékkal nagyobb inflációnk mindaddig nem okoz problémát, amíg a többlet-infláció mögött többlet-termelékenységnövekedés van, vagyis az megmarad egyensúlyi inflációnak. Az egyensúlyi infláció nem veszélyezteti a versenyképességünket, és az Unió stabilitását. A felzárkózó országok esetében, tekintettel az árkonvergenciára, ezt az inflációs többletet még az Európai Központi Bank is elismeri „normálisnak”.

A költségvetési korlátok a kibővülés leg súlyosabb nehézségét képezik mindkét oldalon. A Stabilitási Paktumban az eredetileg elvárt kiegyensúlyozott költségvetés az új tagországok számára irreleváns felzárkózási növekedés lenne az EU-követelmények teljesítése (infrastruktúra és környezetvédelem hatalmas forrásigénye) és a forrásbevonás maximálása (társfinanszírozási követelmények) mellett.

Valamennyi ország, így Magyarország is stabil, inflációmentes euróban érdekelt. A pénzügyi stabilitás fenntarthatósága nem lehetséges kellő pénzügyi szigor nélkül. A pénzügyi szigor ugyanakkor önmagában nem elégséges. A pénzügyi stabilitás fenntarthatóságához szükség van kiegyensúlyozott, dinamikus és fenntartható gazdasági növekedésre, ami viszont társadalmi stabilitást feltételez. A Növekedési és Stabilitási Paktum változtatása csak akkor felel meg ennek a követelménynek, ha alkalmazása során sikerül alkalmazkodnia az egyes országokban rendkívül eltérő feltételekhez. A rendszer „finomítása” érdekében véleményünk szerint kialakítható lenne egy olyan *stabilitási vagy stabilizációs mutatórendszer*, amelyet *előrejelzésre* (early warning system) is lehetne használni, így a javasolt intézkedéseket időben meg lehetne tenni.

A jövőben nagyobb integrációs igazodásra van szükség. Különösen a monetáris integráció gondosan kidolgozott és finoman összehangolt gazdaságpolitikai keveréket (policy mix) feltételez. Véleményem szerint, bár nem könnyű, de kialakítható a gazdaságpolitikák olyan struktúrája, ami megfelel az EU-várakozásoknak, biztosítja a gazdaság kiegyensúlyozott, gyors növekedését, miközben a pénzügyi stabilitás és a szociális kohézió elvei is érvényesülnek.

A „kományzás” különböző szintjei szorosan összekapcsolódnak az integrációval. Nemcsak a piacok nyílnak egymásba, hanem jogi és közigazgatási rendszerek is összekapcsolódnak. Vagyis az integráció kétirányú folyamat, egyrészt a tagország integrálódik az Unióba, másrészt pedig az adott gazdaság és társadalom magába fogadja az európai uniós rendszereket. A *nemzeti struktúrák „európaizálódása”* (Europaization) olyan stratégiai feladat, amelyre átfogó programot kell kidolgozni.

A gazdaságpolitika sikere feltételezi a társadalom széleskörű politikai egyetértését és támogatását. Ez különösen fontos az euró

bevezetésével kapcsolatosan. Bizonyos fajta *társadalmi szerződésre* lenne szükség (Ob-láth Gábor javaslata). A politikai erők felelősége megnövekszik. Felelőtlen ígérgetés, populista politizálás nem engedhető meg.

Magyarország teljesítette a csatlakozási kritériumokat, s képes arra, hogy megfeleljen a tagsággal kapcsolatos elvárásoknak. Integrációérettségéről viszont annak függvényében tesz tanúságot, hogy a következő években a vállalatoktól egészen az egyéne-

kig a potenciális előnyöket hogyan képes kihasználni. Olyan integráció gazdaságtanára és kutatásokra van szükség, amely ezekhez megbízható támpontokat képes nyújtani.

Kulcsszavak: *európai egyesülés, integráció-gasdáságtan, integrációelméletek, európai tanulmányok, föderalizmus, funkcionalizmus, kormányköziség, szubregionális integráció Közép-Európában, kibővülések, integrációérettség*

IRODALOM

- Ausch Sándor (1969): *A KGST együttműködés helyzete, mechanizmusa, adatai*. Közgazdasági és Jogi, Budapest
- Balassa, Béla (1961): *The Theory of Economic Integration*. Irwin, Homewood, IL, USA
- Barnes, Ian – Barnes, Pamela M. (1995): *The Enlarged European Union*. Longman, London
- Bellamy, Richard – Castiglione, Dario (1999): *Democracy, Sovereignty and the Constitution of the European Union: The Republican Alternative to Liberalism*. EurCit Working Papers, no/1.
- Bull, Hedley (1995): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. 2nd ed. Macmillan, London
- Chrysochoou, Dimitris N. (2001): *Theorizing European Integration*. SAGE Publications, London
- El-Agraa, Ali M. (2004): *The European Union* (Economics and Politics) 7th ed. Prentice-Hall
- European Commission (2001): *European Governance. A White Paper*. Brussels. 25 July 2001.
- Forsyth, Murray (1981): *Union of States. The Theory and Practice of Confederation*. Leicester University Press, Leicester
- Forsyth, Murray (1996): Political Theory of Federalism: The Relevance of Classical Approaches. In: Hesse, Joachim Jens – Wright, Vincent (eds.): *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford University Press USA
- Habermas, Jürgen (1995): Does Europe Need a Constitution? *European Law Journal*, 1, 3,
- Hooghe, Liesbet (1995): Subnational Mobilisation in the European Union. In: Hayward, Jack (ed): *The Crisis of Representation in Europe*. Frank Cass, London
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary (2001): *Types of Multi-level Governance. European Integration Online Paper* 5
- Huntington, Samuel P. (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa, Budapest
- Kant, Immanuel [1795] (1918): *Az örök béke*. Babits Mihály fordítása. Budapest
- MacDaughall Report (1977): *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration*. Commission of the European Communities. Vol. II. Brussels.
- Miszlivetz Ferenc (2004): *Az európai konstrukció*. MTA doktori értekezés.
- Moravcsik, Andrew (1993): Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 31, 4.
- Moravcsik, A. (1995): Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder. *Journal of Common Market Studies*, 33, 4.
- Palánkai Tibor (2004): *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula, Budapest
- Puchala, Donald J. (1972): Of Blind Man, Elephants and Integration. *Journal of Common Market Studies*, 10.
- Puchala, Donald J. (1984): The Integration Theorists and the Study of International Relations. In: Kegley, Charles – Wittkopf, Eugene R. (eds.): *The Global Agenda: Issues and Perspectives*. Random House, New York
- Rosamond, Ben (2000): *Theories of European Integration*. London: Macmillan
- Spinelli, Altiero (1972): The Growth of the European Movement since the Second World War. In: Hodges, Michael (ed.): *European Integration*. Penguin, Harmondsworth
- Taylor P. (1993): *International Organization in the Modern World: Regional and the Global Process*. Pinter, London
- Viner, Jacob (1950): *The Customs Union Issue*. Carnegie Endowment for International Peace, New York
- Wallace, Helen (2000): The Institutional Setting. In: Wallace, Helen – Wallace, W. – Pollack, M. A. (eds.): *Policy-Making in the European Union*. 4th ed.: Oxford University Press, Oxford
- Wessels, Wolfgang (1997): *The Amsterdam Treaty in View of Fusion Theory, Paper Presented to the British International Studies Association*. University of Leeds, 15-17 December 1997.